

Digitale geletterdheid als taalvaardigheid: waarom en hoe doen we dat bij Nederlands

1. Inleiding

De noodzaak om aandacht te besteden aan digitale geletterdheid wordt inmiddels ook in Nederland erkend. Aleid Truijens zegt in de Volkskrant van 19 september 2015: “Kinderen moeten leren hoe ze computers en internet het best kunnen gebruiken en hoe ze informatie opzoeken en beoordelen. Anders dan vaak gedacht, kunnen veel kinderen dat niet, ook al zijn ze vanaf hun geboorte vertrouwd met tablets”. We kennen de problemen ook uit eigen onderwijservaring:

- [zoeken]: “er is niets over te vinden”; “hoe vind ik hier iets over?”
- [beoordelen]: “mijn leraar vond de bronnen niet goed”
- [verwerken/gericht lezen]: “dit is wel heel lang, wat kan ik gebruiken?”
- [synthese]: “hoe maak ik van al mijn aantekeningen een eigen tekst?”
- [gericht lezen/reguleren]: niet verdwalen op web, gericht hypertexten lezen, geen random knip- en plakwerk.

Er is inmiddels veel onderzoek dat laat zien dat veel leerlingen niet erg competente taalgebruikers zijn online.

2. De kaders

De overheid neemt digitale geletterdheid serieus (ik spreek hier vanuit de situatie in Nederland, niet van Vlaanderen). In het eindrapport van de commissie Schnabel, Onderwijs2032, wordt op twee plaatsen gesproken over digitale geletterdheid. Ten eerste in een aparte paragraaf ‘Digitale Geletterdheid’, waarin over vier soorten vaardigheden wordt gesproken:

1. basiskennis van ICT;
2. informatievaardigheden;
3. mediawijsheid;
4. *computational thinking*.

Digitale geletterdheid wordt ook expliciet gekoppeld aan het vak Nederlands: “Ook kritisch teksten lezen en bespreken en leren omgaan met het steeds grotere aantal informatiebronnen verdienen meer aandacht. Digitale teksten en beelden komen steeds vaker in de plaats van papieren tekstvormen en ook daar moeten leerlingen vaardig mee kunnen omgaan. Een digitale tekst lees en schrijf je anders dan een tekst op papier en om via filmpjes informatie te kunnen verwerven, moet je begrijpend kunnen kijken en luisteren” (Schnabel 2016: 30).

Er zijn inmiddels al eerste voorstellen voor leerlijnen voor de verschillende onderdelen van digitale geletterdheid gepresenteerd door de SLO en via Kennisnet. Op vrijdagmiddag 24 november, helaas tegelijk met de HSN-conferentie, presenteert Kennisnet het *Handboek Digitale Geletterdheid* op een conferentie in Hilversum. Ik heb daar ook een bijdrage aan geleverd.

3. Digitale geletterdheid en het vak Nederlands

‘Informatievaardigheden’ kan je beschouwen als een onderdeel van taalonderwijs/Nederlands. De term is verwarrend, want het gaat over taalvaardigheden, gekoppeld aan online informatie. Ik noem het dan ook liever ‘online geletterdheid’. Het feit dat het internet het laatste decennium de dominante informatie- en communicatieomgeving is, vraagt uitbreiding van onze definitie van de term geletterdheid: het blijft lezen en schrijven (en visuele en auditieve communicatie), maar met nieuwe tekstsoorten, strategieën en taalkennis.

Bij Nederlands delen we het taalvaardigheidsproces al decennia lang op in drie processtappen: ‘Verwerven’, ‘Verwerken’ en ‘Verstrekken’. In al deze fasen hebben leerlingen nieuwe vaardigheden nodig of moeten de traditionele vaardigheden worden uitgebreid. Voorbeelden:

- *Verwerven*: goed gebruik kunnen maken van zoekmachines, goede zoektermen kunnen bedenken, kunnen omgaan met nieuwe zoekstrategieën;
- *Verwerken*: nieuwe tekstsoorten en tekststructuren (m.n. hypertexten) leren, nieuwe leesstrategieën kunnen gebruiken;
- *Verstrekken*: digitale tekstsoorten kunnen gebruiken om te communiceren.

4. De aanpak

Hoe integreren we online geletterdheid in het curriculum Nederlands zolang er geen nieuwe kerndoelen, eindtermen en schoolboeken zijn? Ik pleit ervoor om dat samen zelf te doen. Dus: met leraren in docent-ontwikkelteams (op school en landelijk) die zelf lessen en didactiek ontwerpen en de effectiviteit ervan onderzoeken. Werken

met docent-ontwikkelteams blijkt een zeer effectieve manier van professionaliseren te zijn en zo kunnen we ook direct praktisch aan de slag. Ik heb al enkele jaren met verschillende scholen in docent-ontwikkelteams concreet gewerkt aan het ontwerpen, uitproberen en onderzoeken van lessen over digitale geletterdheid en de daarbij horende materialen en didactiek. Daar wordt in de workshop op HSN-31 gebruik van gemaakt en kan op worden doorgevraagd.

Bij het ontwerpen, bespreken we onderstaande vragen uitgebreid en maken we een plan met doelen, werkwijze, planning en verantwoordelijkheden.

- *Doelen* – Welke doel(en) hebben we? Wat moeten onze leerlingen bereiken? Wat willen we dat de sectie en de school bereiken? Gaan we uit van een probleem, van een wens om het curriculum te herzien of van een deelaspect waar we al lang aandacht voor wilden?
- *Didactiek* – Kiezen we voor een nieuwe didactiek? Passen we de traditionele didactiek aan?
- *Samenhang* – Hoe sluit dit aan bij het huidige curriculum? Bij welk schoolboek/lesmateriaal, project, profielwerkstuk of schrijfopdracht past het? Wie betrekken we erbij?
- *Ontwerpen lesmateriaal* – Wat passen we aan? Wat breiden we uit? Wat maken we nieuw?
- *Werkwijze* – Hoe wil ik ontwerpen? Alleen, samen, in het ‘echt’ of online of een mix? Hoe wil ik samenwerken? Hoe regel ik de feedback?
- *Planning en tijdsinvestering* – Hoeveel tijd hebben we? Hoeveel tijd ontwerpen we, voeren we uit, onderzoeken en evalueren we?

Een paar voorbeelden van ontwerpen waar scholen en leraren zich mee bezig hebben gehouden en hoe dat er dan uit komt te zien.

Voorbeeld 1

Een school wilde het hele curriculum van de onderbouw op de schop nemen en daar online geletterdheid in opnemen. Om dat te kunnen doen, hebben ze ervoor gekozen om hun eigen doelen en de kerndoelen te herschrijven, zodat ze duidelijke richtlijnen hadden waaraan ze konden werken. Bijvoorbeeld:

1. De leerling leert strategieën en digitale instrumenten, zoals zoekmachines, te gebruiken bij het verwerven van informatie uit gesproken en geschreven teksten, zowel offline als online.
2. De leerling leert analoge en digitale (online) bronnen te beoordelen op betrouwbaarheid en bruikbaarheid.
3. De leerling leert in door hem gekozen schriftelijke en digitale bronnen gericht

informatie te zoeken en te selecteren, die bruikbaar is voor zijn lees-/onderzoeksdoel, en leert die informatie te ordenen.

4. De leerling leert door hem uitgekozen informatie uit digitale en analoge bronnen te synthetiseren en om te zetten naar een (digitale) vorm waardoor hij zijn onderzoeksresultaten kan delen met anderen.

Deze herschreven doelen kunnen leiden tot ontwerpdoelen. Bijvoorbeeld:

1. lessen over zoekmachines, hun waarde en gebruik;
2. aandacht voor de hogere orde vaardigheid 'evalueren' in een digitale omgeving: lessen kritisch lezen/beoordelen van online bronnen en bewustwording van *alternative facts*;
3. leesstrategieën die passen bij nieuwe tekstsoorten zoals 'hyperteksten', 'weblogs', 'databases', enz.;
4. aandacht voor de hogere orde vaardigheid 'synthetiseren': een synthesesetksten leren schrijven, het knip- en plakwerk voorbij.

Voorbeeld 2

Het tweede voorbeeld betreft een school waar het Nederlands al vrij geïntegreerd wordt aangeboden. In deze school wordt elk trimester gewerkt aan een overkoepelend thema, maar de integratie wil nog niet zo goed lukken. Ook wil deze school veel meer aandacht voor online geletterdheid. Er is voor gekozen om een opdracht te herschrijven, zodat expliciet aandacht kan worden besteed aan een nieuwe vaardigheid. De opdracht was een onderzoekopdracht, waarbij leerlingen een tijdvak moesten onderzoeken. De bronnen waarmee ze moesten werken, waren al gegeven. De ontwerpkeuze was om deze bronnen te verwijderen en om van het zoeken, vinden en beoordelen van goede en bruikbare bronnen een nieuwe taak te maken. Deze taak werd het onderwerp van de lessen Nederlands. De lessen waren daardoor betekenisvol voor de leerlingen en maakten het oefenen hierin nuttig.

Voorbeeld 3

Een derde school wilde aparte lessen, gericht op online geletterdheid, maken. Op deze school werden voor alle deelvaardigheden ('zoeken/vinden', 'beoordelen', 'gericht informatie kiezen', 'synthetiseren' en 'communiceren' online lessen genaakt. Hiervoor is didactiek bedacht, zijn opdrachten gemaakt en leerkaarten voor bijvoorbeeld het beoordelen van online bronnen. Een voorbeeld van lesdoelen:

- De leerling kan uitleggen wat het betekent dat een bron bruikbaar is.
- De leerling kan uitleggen waarom het belangrijk is om bruikbare bronnen te gebruiken bij het opzoeken van informatie op het internet.

- De leerling weet hoe hij/zij kan zien of een bron al dan niet bruikbaar is.
- De leerling kan gevonden bronnen beoordelen op bruikbaarheid.

Deze school heeft ervoor gekozen om ook onderzoek te doen naar de effectiviteit van deze lessen. Daarvoor hebben ze voortoetsen en natoetsen gebruikt, evenals experiment- en controleklassen. We hebben hiervoor inmiddels een testomgeving voor online geletterdheid. Dat is een afstudeerscriptie geworden van een LIO.

Laten we samen aan de slag gaan.

Een uitgebreidere digitale versie van deze tekst verschijnt voor de conferentie op <http://jeroenclemens.nl>. Er komen daar ook meer links naar online informatie.

Referenties

- Cho, B.Y. & P. Afflerbach (2015). "Reading on the Internet". In: *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 58 (6), p. 504-517.
- Clemens, J. (2014). "Online tekstbegrip en online geletterdheid. Het nieuwe lezen, anders bekeken". In: *Levende Talen Magazine*, 4 (mei 2014), p. 4-9.
- Clemens, J. (2016). "Lezen 2016: een driemaster of driedubbel spiegelei. Samen aan het werk". Online raadpleegbaar op: <http://wp.me/p36vQ1-Nw>.
- Coiro, J. & D.W. Moore (2012). "New Literacies and Adolescent Learners: An Interview With Julie Coiro". In: *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 55 (6), p. 551-553.
- Leeuw, B. van der, T. Meestringa & G. van Silfhout (2015). 'Aanwijzingen voor een nieuw leerplankader Nederlands vo'. Enschede: SLO.
- Schnabel, P. (2016). 'Eindadvies Platform Onderwijs2032 Ons onderwijs 2032'. Den Haag: Bureau Platform Onderwijs2032. Online raadpleegbaar op: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2016/01/23/eindadvies-platform-onderwijs2032-ons-onderwijs2032>.
- SLO (2015). 'Curriculumspiegel Deel B: Vakspecifieke trendanalyse'. Enschede: SLO.
- SLO (2016). 'Curriculum van de toekomst: Digitale geletterdheid'. Online raadpleegbaar op: <http://curriculumvandetoekomst.slo.nl/21e-eeuwse-vaardigheden/digitale-geletterdheid>.
- Voogt, J.M., J.M. Pieters & A. Handelzalts (2016). "Teacher collaboration in curriculum design teams: effects, mechanisms, and conditions". In: *Educational Research and Evaluation*. Online raadpleegbaar op: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13803611.2016.1247725>.